

Об'єктивація концепту RISIKO фразеологічними конструкціями “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*”

Роботу виконано на кафедрі німецької філології
ВНУ ім. Лесі Українки

У статті розглядаються фразеологічні конструкції “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*” як засоби об'єктивації концепту RISIKO (РИЗИК); виявляються варіативні модифікації зазначених конструкцій та умови їхньої руйнації.

Ключові слова: концепт, засоби об'єктивації концепту, конфігурації концептів, модифікація.

Застровская С. О. Объективация концепта RISIKO фразеологическими конструкциями “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*”. В статье рассматриваются фразеологические конструкции “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*” как средства объективации концепта RISIKO (РИСК); выявляются вариативные модификации названных конструкций и условия их разрушения.

Ключевые слова: концепт, средства объективации концепта, конфигурации концептов, модификация.

Zastrowska S. O. Objectivization of Concept of RISIKO by the Phraseology Constructions of “*koste es, was es wolle*” “*(es) komme, was (da) wolle*”. The article deals with the analysis of the phraseological constructions “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*” as means of objectivization of the concept RISIKO (RISK). The variable modifications of the given constructions and the conditions of their destroying are suggested.

Key words: concept, means of objectivization, concept configurations, modifications.

Постановка наукової проблеми та її значення. У межах когнітивно-комунікативної наукової парадигми сучасної лінгвістики **актуальним** є дослідження засобів об'єктивації різних концептів. **Мета** статті – довести можливість об'єктивації концепту RISIKO фразеологічними конструкціями німецької мови. **Об'єктом** дослідження є фразеологічні конструкції “*koste es, was es wolle*”, “*(es) komme, was (da) wolle*”, **предметом** – можливість їхнього віднесення до мовних засобів об'єктивації концепту RISIKO (РИЗИК).

У лінгвістичних дослідженнях називаються різні засоби об'єктивації / репрезентації / вираження концептів [2–5]. Проте складність виявлення таких засобів полягає в тому, що між „ідеальною сутністю концепту та його матеріальним втіленням немає ізоморфізму: мовна об'єктивація певного концепту не має однозначної прив'язки до певного слова” [5, 104]. Найпродуктивнішим способом об'єктивації концептів вважається лексичний: лексична одиниця (частіше слово) виступає іменем концепту. Спірним на сьогодні є питання синтаксичної об'єктивації концептів. Серед синтаксичних засобів А. М. Приходько називає словосполучення (“не речення!”) [5, 108]. Натомість З. Д. Попова та Й. А. Стернін відстоюють точку зору, що “типова пропозиція, втілена в структурній схемі простого речення, лежить у семантичному просторі мови” [4, 76], а тому концепти можуть об'єктивуватися синтаксичними засобами. “Синтаксичні концепти представляють фрейми, сценарії, вони, як правило, динамічні. Але за своєю мисленневою природою вони такі ж концепти, як і концепти, які виражаються словами та фразеосполученнями” [4, 76–77]. Зауважимо, що, як зазначають автори, “синтаксичні концепти” – таке ж скорочення, як і “лексико-фразеологічні концепти”: воно означає “концепти, що об'єктивуються синтаксичними засобами” [4, 77]. Не заглиблюючись далі в цю проблему, звернемо увагу на дві сталі конструкції німецької мови, які наводяться як демонстративний матеріал на вживання грами *Konjunktiv*. Це: “*Es koste, was es wolle*” (рос. любой ценой, чего бы это ни стоило, во что бы то ни стало [БНРС, 741]) або “*Koste es, was es wolle*” (будь-якою ціною; будь-що-будь [ВНУС, 388]). Інша стала конструкція: “*Es mag kommen, was da will / (es) komme, was (da) wolle*” (будь-що-будь [ВНУС, 380]). У авторитетних німецьких словниках наводяться такі приклади:

- 1) *Koste (es) /an Anstrengung/, was es wolle, wir werden die Aufgabe erfüllen!* [Agricola, S. 366].
- 2) *Wie es auch, was auch immer kommen mag, ich bleibe bei meinem Entschluß* [Agricola, S. 358].
- 3) *Wie's kommt, so kommt's! (umg.)* [Agricola, S. 358].
- 4) *Das Ziel muß erreicht werden, koste es, was es wolle* [Duden, S. 888].
- 5) *Was auch immer kommen mag, ich bleibe bei dir* [Duden, S. 864].

Усі наведені приклади засвідчують рішучість людини, її наполегливість щодо виконання запланованих дій, попри ті негаразди, які можуть її очікувати. Модифікація цих конструкцій на рівні лексичної заміни (наприклад лексеми *kommen* на *sein*) не змінює їхнього значення. Пор.: “*dem sei, wie es wolle*” (рос. будь, что будет; чтобы / как бы то ни было); “*es sei, wie es wolle*” (рос. как бы то ни было) [БНРС, 971]). Що об’єднує ці конструкції? По-перше, вони деперсоніфіковані. Джерелом небезпеки стає якась невідома сила. Усвідомлюючи це, людина, однак, залишається при своєму рішенні. Це означає, що вона ризикує, кидаючи невідомій силі виклик. По-друге, у цих конструкціях відіграють роль не стільки лексеми дієслів *kosten, kommen, sein, wollen, sollen*, скільки грамеми цих дієслів. Вони вжиті в *KonjunktivI*. При вживанні цих дієслів у інших граматичних формах, а також при можливості введення у ці конструкції персоніфікованого суб’єкта дії вони втрачають своє фразеологічне значення. Більше того, це призводить до часткового руйнування зазначених конструкцій. Пор.:

6) *Er kostet, was er will.* (Дієслово *kosten* у такому реченні кардинально змінює своє значення: Він пробує (смакує), що хоче).

7) **Er kommt, er (da) will.* (Речення за такою структурною схемою є аграматичним).

Виклад основного матеріалу. Форма *KonjunktivI* може замінюватися синонімічним уживанням модального дієслова *mögen* з дієсловами *kosten / kommen*, що й зафіксовано у словниках: *Es mag kommen, was da will.* [БНРС, 518], або: *Es mag kosten, was da will, wie es will.* [Agricola, S. 358]. Отже, за значенням ці фразеологічні конструкції можна віднести до засобів об’єктивації концепту RISIKO (РИЗИК). Ми не випадково уживаємо сполучення “фразеологічні конструкції”, цим підкреслюючи значущість саме синтаксичної конструкції у формуванні фразеологічного значення.

У дослідженнях з питань фразеології зазначається, що “у процесі функціонування фразеологізмів – особливого виду знаків мовної системи – діють два протилежні чинники розвитку: стабільності і видозміни. Однією з основних передумов утворення і функціонування фразеологізмів є стійкість значення і структури. ... Протилежно діючий чинник урізноманітнює зміст і форму фразеологізмів, виражає те ж або подібне поняття іншим шляхом, що веде від незначних змін до повної зміни. Ця варіація знаходить свій вияв у двох мовних явищах: варіативності та синонімії” [1, 122–123]. Варіативні модифікації зазначених фразеологічних конструкцій, які наводяться у словниках, не призводять до зміни їхнього стійкого значення, принаймні у двомовних словниках вони перекладаються однаково. Проте прослідкуємо варіативні модифікації цих конструкцій у текстах різних стилів та зробимо відповідні висновки. На перший погляд, уживання таких конструкцій поширено у фольклорі (зокрема у казках). Чи означає це, що вони виходять із ужитку? Щоб відповісти на це запитання, необхідно провести статистичний аналіз на матеріалі сучасної художньої літератури, публіцистики, текстів інших стилів. Словники не містять відповідної примітки щодо архаїчності цих конструкцій. Зібраний нами на цьому етапі дослідження матеріал вказує на те, що частіше уживаються синоніми цих конструкцій (на кшталт *um jeden Preis* – будь-якою ціною). Однак питання про частоту вживання зазначених конструкцій у сучасному німецькому дискурсі винесемо у перспективу подальшого аналізу. У нашій статті обмежимося матеріалом казок братів Грімм. Такий аналіз дає можливість встановити:

- градуальний характер ризику;
- конфігураційні можливості концепту RISIKO;
- умови руйнації фразеологічної конструкції.

Градуальний характер ризику виявляється шляхом зіставлення зазначених конструкцій з їхніми модифікаціями. Порівняємо такі приклади:

8) *Es (das Mädchen) hatte nicht Ruhe und Rast, bis es sich heimlich aufmachte und in die weite Welt ging, seine Brüder irgendwo aufzuspüren und zu befreien, es mochte kosten, was es wollte* [Brüder Grimm, S. 106].

9) *Das Mädchen aber faßte den festen Entschluß, seine Brüder zu erlösen, und wenn es auch sein Leben kostete* [Brüder Grimm, S. 178].

10) “*Das will ich gewißlich halten und will dir treu sein, wie ich ihm gewesen bin, und sollte es mein Leben kosten*” [Brüder Grimm, S. 35].

11) “*Meinen Herrn will ich retten, und sollt ich selbst darüber zugrunde gehen*” [Brüder Grimm, S. 39].

У прикладі (8) вживання модальних дієслів *mögen* та *wollen* у формі *Präterit* пояснюється перспективою погляду (авторською: розповідь про минулі події) та персонажа (його думки про

майбутні події, які й передаються граматичною формою “*Präterit der erlebten Rede*”). Фразеологічне значення конструкції не зазнає семантичних змін, ступінь ризику є невизначеним (це може бути будь-яка відповідна до ситуації небезпека). У прикладах (9), (10) ризик пов’язаний з небезпекою втратити життя (*das Leben kosten*). У прикладі (11) такий ж високий ступінь небезпеки: вжито синонімічний вираз *zugrunde gehen*. Якої модифікації зазнає у прикладах (9–11) фразеологічна конструкція *koste es, was da wolle*? Об’єкт (*was da wolle*) конкретизується: *das Leben (kosten)*. У зв’язку з цим зазначимо, що на конкретизовані об’єкти вказують такі іменники: (*viel*) *Arbeit, Anstrengung, Schweiß, (große) Mühe, Überwindung, Opfer, (schweren) Kampf, Tränen, Hals, Kopf* [Agricola, 366]. Ці іменники засвідчують різний ступінь випробувань, що пов’язані з ризиком. При таких конкретизаціях дієслово *kosten* допускає уживання у *Präterit Indikativ* як констатацію тих випробувань, з якими був пов’язаний ризик.

Поряд з тим конкретизація невизначеного підмета *es* засвідчує конфігураційні можливості концепту RISIKO. Наведені приклади (8–11) унаочнюють зв’язок таких концептів:

- RISIKO ↔ RETTUNG ↔ BEFREIUNG
- RISIKO ↔ TREUE ↔ RETTUNG

Не виключені й інші конфігурації, які вказують на те, заради чого людина ризикує, наприклад: заради спасіння чи визволення зниклих братів, спасіння свого короля вірним слугою. Варіації конструкції *koste es, was es wolle* здійснюються на рівні словоформ ужитих дієслів, що зумовлено різною часовою перспективою: футуральна перспектива забезпечує уживання *Konjunktiv I* та футурального презенса модальних дієслів. У змістовому плані це означає: людина здійснює вибір, що завжди пов’язано з ризиком. Претеритальна перспектива – погляд на минулі події, зокрема констатація того, з чим було пов’язане прийняття того чи іншого рішення і чого це коштувало для суб’єкта.

Спостерігається також уживання форми *Konjunktiv II*. Наприклад:

12) *Als es Abend war, setzte es sich unter einen Baum, befahl sich Gott und wollte da sitzen bleiben und nicht weggehen, möchte geschehen, was immer wollte* [Brüder Grimm, S. 418].

Футуральна перспектива не змінюється, оскільки *Präterit Konjunktiv* є синонімом *Präsens Konjunktiv*. Вони розміщують події у часовому просторі *Gegenwart / Zukunft*. Заміна дієслова *kommen* його синонімом *geschehen* не призвела до зміни семантичного значення фразеологічної конструкції *komme (es), was es wolle*. Проте контекст уживання модифікованої конструкції профілізує концепт GLEICHGÜLTIGKEIT. Людина на межі фізичних можливостей, потреба у відпочинку робить її байдужою до небезпеки, яка може їй загрожувати. Однак на рівні логічного переосмислення концепт GLEICHGÜLTIGKEIT також пов’язується з концептом RISIKO (а саме: через ту частину змістового наповнення концепту RISIKO, що об’єктивується лексемою *Gefahr*).

Руйнація зазначених конструкцій починається з моменту їхньої персоніфікації, тобто заміни безособового підмета *es* особовим: у формі особових займенників (*ich, du, er, sie usw.*) та іменників (*der Junge, das Mädchen, der König, der Graf, die Frau u. ä.*) у статусі агенса. При цьому спостерігаються дві можливості: а) незбіг суб’єкта-агенса ризику та суб’єкта-агенса загрожуваної дії; б) їхній збіг. У першому випадку суб’єкт, що ризикує, стоїть перед загрозою дії, суб’єктом якої є інша особа. Наприклад:

13) – “*Du, armer Junge*”, sprach die Frau, “*du bist in ein Räuberhaus geraten, und wenn sie heimkommen, so bringen sie dich um*”.

– “*Mag kommen, wer will*”, sagte der Junge, “*ich fürchte mich nicht, ich bin aber so müde, daß ich nicht weiterkann*”, streckte sich auf eine Bank und schlief ein [Brüder Grimm, S. 116].

Уведення у безособову конструкцію *es komme, was es wolle* суб’єкта дії *wer* конкретизує загальну семантику зазначеної конструкції лексичним значенням повнозначного дієслова (*kommen*): нехай приходить, хто хоче (розбійники чи хтось інший). У другому випадку (збіг суб’єктів) спостерігається вживання різних повнозначних дієслів (*anfangen, hineingreifen, tun, sagen usw.*), які переважно позначають дії з метою впливу на іншу особу. Абстрактне семантичне значення таких конструкцій можна позначити як “марність зусиль”. Вчинені суб’єктом дії виявилися марними у досягненні бажаного результату, наприклад:

14) *Es war ein Mädchen faul und wollte nicht spinnen und die Mutter mochte sagen, was sie wollte, sie konnte es nicht dazu bringen* [Brüder Grimm, S. 65].

15) *In der Schweiz lebte einmal ein alter Graf, der hatte nur einen einzigen Sohn, der war dumm und konnte nichts lernen. Da sprach der Vater: “Höre, mein Sohn, ich bringe nichts in deinen Kopf, ich mag es*

anfangen, wie ich will. Du mußt fort von hier, ich will dich einem berühmten Meister übergeben, der soll es mit dir versuchen” [Brüder Grimm, S. 129].

Висновки. Незважаючи на нейтралізацію фразеологічного значення зазначених конструкцій за умов їхньої персоніфікації та заміни дієслів *kosten, kommen* іншими повнозначними дієсловами, все-таки, на нашу думку, зберігається у цілому значення самої синтаксичної конструкції, яка й скеровує розуміння її конкретного лексичного наповнення.

Література

1. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія : Знакові величини : навч. посіб. для студ. ф-тів іноз. мов. – Вінниця : Нова Кн., 2008. – 256 с.
2. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства темонных лингвоконцептов. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
3. Карасик В. И. Этноспецифические концепты // Введение в когнитивную лингвистику / отв. ред. М. В. Пимонова. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2005. – С. 61–105.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 314, [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).
5. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

6. БНРС : Большой немецко-русский словарь : в 3 т. Т. 1 / [авт.-сост. Е. И. Лепинг, Н. И. Филичева, М. Я. Цвиллинг и др. ; под общ. рук. О. И. Москальской]. – [11-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2008. – 760, [8] с.
7. ВНУС: Мюллер В. Великий німецько-український словник – Близько 170 000 слів та словосполучень. – [2-ге вид., випр. та доп.]. – К. : Чумацький шлях, 2007. – 792 с.
8. Agricola E. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. – 818 S.
9. Duden – Deutsches Universalwörterbuch / Herausgegeben und bearbeitet vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G. Drosdowski. – 2. Auflage. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1989. – 1816 S.
10. Die Märchen der Brüder Grimm. – Vollständige Ausgabe. Presse-Druck Augsburg : Der Golgmann Verlag, 1957. – 615 S.

Статтю подано до редколегії
16.02.2009 р.